3.3. MUTAXASSISLIK MASALALARINI DASTURLASHDA TARMOQLANUVCHI ALGORITMDAN FOYDALANISH

Ba'zi hollarda mutaxassislik masalalarida hisoblashlar birorta mantiqiy shartni bajarilishiga bogʻlik holda u yoki bu tarmoq boʻyicha amalga oshirilishi mumkin. Bunday tuzilishdagi hisoblash jarayonining algoritmi "tarmoqlanuvchi algoritm" deb ataladi.

Tarmoqlanuvchi algoritmlarni dasturlashda tanlash operatorlari, ya'ni *goto* shartsiz o`tish operatori, *if* shartli o`tish operatori va *switch* tanlash operatorlari ishlatiladi.

3.3.1. Tanlash operatorlari

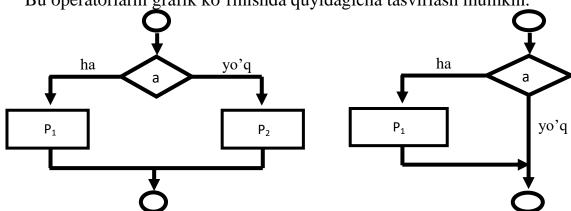
Shartli operator. Shartli operator ikki ko`rinishda ishlatilishi mumkin:

if (ifoda) 1- operator else 2- operator

yoki

if (ifoda) 1-operator

Bu operatorlarni grafik ko`rinishda quyidagicha tasvirlash mumkin.

Shartli operator bajarilganda avval ifoda hisoblanadi; agar qiymat rost ya'ni noldan farqli bo`lsa 1- operator bajariladi. Agar qiymat yolg`on ya'ni nol bo`lsa va *else* ishlatilsa 2-operator bajariladi. *Else* qism har doim eng yaqin *if* ga mos qo`yiladi.

```
if( n>0) if(a>b) z=a; else z=b;
```

Agar *else* qismni yuqori *if* ga mos quyish lozim bo`lsa, figurali qavslar ishlatish lozim.

```
if( n>0) { if(a>b) z=a; } else z=b;
```

Misol sifatida uchta berilgan sonning eng kattasini aniqlash dasturini ko`ramiz:

```
#include <iostream.h>
void()
{
float a,b,c,max);
Cout <<"\n a="; Cin>>a;
Cout <<"\n b="; Cin>>b;
Cout <<"\n c="; Cin>>c;
if (a>b)
if (a>c) max=a else max=c;
else
if b>c then max=b else max=c;
Cout <<"\n" <<max;
}</pre>
```

Keyingi misolda kiritilgan ball va maksimal ball asosida baho aniqlanadi:

```
#include <iostream.h>
void main()
{
float ball,max_ball,baho;
Cout<< "\n ball="; Cin>>("%f",&ball);
Cout<<"\n max_ball="; Cin>>max_ball;
d=ball/max_ball;
if (d>0.85) baho=5 else
if (d>75) baho=4 else
if (d>0.55) then baho=3 else baho=2;
Cout<<"\n baho;
}
```

Kalit bo`yicha tanlash operatori. Kalit bo`yicha o`tish *switch* operatori umumiy ko`rinishi qo`yidagicha

```
Switch(<ifoda>)
```

```
{
    Case <1-qiymat>:<1-operator>
    ...
    break;
    ...
    default: <operator>
    ...
    case: <n-operator>;
}
```

Oldin qavs ichidagi butun ifoda hisoblanadi va uning qiymati hamma variantlar bilan solishtiriladi. Biror variantga qiymat mos kelsa shu variantda koʻrsatilgan operator bajariladi. Agar biror variant mos kelmasa *default* orqali koʻrsatilgan operator bajariladi. *Break* operatori ishlatilmasa shartga mos kelgan variantdan tashqari keyingi variantdagi operatorlar ham avtomatik bajariladi. *Default*; *break* va belgilangan variantlar ixtiyoriy tartibda kelishi mumkin. *Default* yoki *break* operatorlarini ishlatish shart emas. Belgilangan operatorlar boʻsh boʻlishi ham mumkin. Misol tariqasida bahoni son miqdoriga qarab aniqlash dasturini koʻramiz.

```
Include <iostream.h>
Int baho;
Cin>> baho;
Switch(baho)
{
    case 2:Cout <<"\n yomon";break;
    case 3:Cout <<"\n o`rta";break;
    case 4:Cout <<"\n yaxshi";break;
    case 5:Cout <<"\n a'lo";break;
    default: Cout <<"\n baho noto`g`ri kiritilgan";
};
}
```

Keyingi misolimizda kiritilgan simvol unli harf ekanligi aniqlanadi:

```
Include <iostream.h>
Int baho; Char c; Cin >> c;
Switch(c)
{
  case 'a':
  case 'u':
```

```
case 'o':
case 'i':
Cout <<"\n Kiritilgan simvol unli harf";break;
default: Cout <<"\n Kiritilgan simvol unli harf emas";
};
}</pre>
```

Tanlash operatoriga misol

1-misol: Kiritilgan raqam ko`rinishidagi bahoni so`z ko`rinishida ifidalash dasturi.

```
# include <iostream>
using namespace std;
int main()
{
  int baho;
  cin>> baho;
  switch(baho)
{
  case 2:cout <<"\n yomon";break;
  case 3:cout <<"\n o`rta";break;
  case 4:cout <<"\n yahshi";break;
  case 5:cout <<"\n a'lo";break;
  default: cout <<"\n baho noto`g`ri kiritilgan";
} }</pre>
```

2-Misol. Berilgan N (1≤N≤7) butun songa mos hafta kunini chiqaring. **Yechim.** Bu masalani yechish uchun tanlash operatoridan foydalanish kerak bo'ladi:

```
#include <iostream>
                                       #include <iostream>
using namescape std;
                                       Using namescape std;
                                       Int main () {
int main () {
           int n:
                                                  Int n:
                                                  Cout << "N="; cin >> n;
           cout << "N="; cin >> n;
           Switch (n){
                                                  Switch (n){
Case 1: cout << "Dushanba"; break;
                                       Case 1: cout << "Dushanba"; break;
Case 2: cout << "Seshanba"; break;
                                       Case 2: cout<< "Seshanba"; break;
                                       Case 3: cout<< "Chorshanba"; break;
Case 3: cout << "Chorshanba"; break;
                                       Case 4: cout << "Payshanba"; break;
Case 4: cout << "Payshanba"; break;
Case 5: cout << "Juma"; break;
                                       Case 5: cout << "Juma"; break;
Case 6: cout << "Shanba"; break;
                                       Case 6: cout << "Shanba"; break;
Case 7: cout << "Yakshanba"; break;
                                       Case 7: cout<< "Yakshanba"; break;
    Default: cout << "Adashdingiz!"
                                               Default: cout <<
                                       "Adashdingiz!" <<endl;
Return \theta;
                                       Cout <<"Xato bo'ldi!" <<end1;
```

```
Return \theta;

Agar Break operatori yozilmasa,
quyidagi xatolar bo'ladi:

N=5

ketligi oxirida yozilgan break operatori
shu ko'rsatmalar ketma-ketligi
bajarilgandan song tanlash operatoridan chiqishni ta'minlaydi.

Return \theta;

Agar Break operatori yozilmasa,
quyidagi xatolar bo'ladi:

N=5

Juma
Shanba
Shanba
Yakshanba
Adashdingiz!
Xato bo'ldi!
```

3-misol. Berilgan koordinatalar tekisligi choragi nomeri bo`yicha unda yotuvchi nuqta koordinatalari qiymatlari ishorasini aniqlash dasturini tuzing.

```
Dastur kodi:
# include <iostream>
using namespace std;
int main()
{ float chorak;
cout<< "chorak="; cin>>chorak;
switch(chorak)
{
case 1: cout<<"\n koordinatalar qiymatlari: x>0,y>0");break;
case 2: cout<<"\n koordinatalar qiymatlari: x<0,y>0");break;
case 3: cout<<"\n koordinatalar qiymatlari: x<0,y<0");break;
case 4: cout<<"\n koordinatalar qiymatlari: x>0,y<0"); break;
default: cout <<"\n chorak noto`g`ri kiritilgan'';
}
}
```

Masala. Elektr zanjiridagi tok manbai klemmalaridagi kuchlanish U=100v bo`lib, qarshiliklari R1=5A va R2=4A bo`lgan iste'molchilar ketma-ket va parallel ulangan holda tok kuchlari qanday bo`lishini aniqlash dasturini tuzing.

```
I=U/R, R=R1*R2/(R1+R2), R=R1+R2
```

Bu masalani yechish uchun tarmoqlanuvchi algoritm yordamida dasturini tuzing.

Masala dasturi:

```
# include <iostream>
# include <string>
using namespace std;
int main()
```

```
{
float R1, R2, R, I, U;
string s;
cout<<''Tok manbai klemmalaridagi kuchlanishni kiriting:''<<endl; cin>>U;
cout<<''Birinchi istemolchi qarshiligini kiriting:''<<endl; cin>>R1;
cout<<''Ikkinchi istemolchi qarshiligini kiriting:''<<endl; cin>>R2;
cout<<''Istemolchilar ulanish turini kiriting:''<<endl; cin>>s;
if(s=="parallel") R=R1*R2/(R1+R2);
if(s=="ketmaket") R=R1+R2;
I=U/R;
cout<<"Istemolchilar "<<s<" ulanganda "<<"tok kuchi=" <<I<<endl;
                           (Javob: Istemolchilar Parallel ulanganda tok kuchi= I)
return 0;}
4-Misol. Quyidagi misolni yechish dasturini qaraymiz:
   x va q - berilgan son.
                               Y = \begin{cases} \frac{\sin^3 ax^2}{\sqrt{x^2 + 1}} & \text{agar } x < q, \\ \frac{\cos(ax) + e^{-ax^3}}{\sqrt[3]{x^2} arctgx} & \text{agar } x \ge q, \end{cases}
Dastur kodi:
#include <iostream>
#include <math.h>
using namespace std;
int main()
float a,q,x,y;
a=5.41; b=3;
cout<<''x ning qiymatini kiriting''; cin>>x;
if(x < q) y = pow(sin(a*x*x),3)/sqrt(x*x+1);
else y = (cos(a*x) + exp(-a*pow(x,3)))/(pow(x,2./3) + atan(x));
cout<<''y=''<<y; return 0;
}
```

5-Misol:
$$Z = \begin{cases} \frac{a^2+b^2}{c} + \sqrt{a^2+x}, & x \ge 0 \\ \frac{\sin x+b}{a-b}, & x < 0 \end{cases}$$
 funksiya qiymatini

hisoblashga C++ tilida dastur tuzing.

Dastur matni:

```
#include <iostream>
#include <iomanip>
#include <math.h>
using namespace std;
int main()
{
    float a,b,x,c,z;
    cin>>a>>b>>c;
    x=(a*a-c*c)/(c*c-b);
    if(x>=0)
        z=(a*a+b*b)/c+sqrt(a*a+x);
    else
        z=(sin(x)+b)/(a-b);
    cout << fixed<<setprecision(3)<<z;
    return 0;
}</pre>
```

Ichma-ich joylashtirilgan operatorlardan foydalanish, ya'ni shartlar ikkitadan ko'p bo'lsa:

Berilgan **x va y** sonlaridan quydagi **z** funksiya qiymatini hisoblang.

$$z = \begin{cases} \sqrt{y - x}, & agar \ x < y \\ x + y, & agar \ x = y \\ \sqrt{x - y}, & aks \ holda \end{cases}$$

Ko'rinib turubdiki, aks holda xolatiga mos keluvchi shart **x>y** ko'rinishida yoziladi.

```
Dastur kodi:

#include <iostream>
#include <cmath.h>
Using namespace std;
Int main (){
Float x, y, z;
Cout << "x= "; cin >> x;
Cout << "y= " cin >> y;
Z = (x<y) ? pow(y - x,0.5):
(x==y) ? x + y : pow(x - y,0.5);
Cout << "z= " << z;
Return 0;
}
```

Tayanch so'z va iboralar

Tarmoqlanuvchi algoritm, tanlash operatori, shartli o'tish operatori, shartsiz o'tish operatori, sikl, *Switch* operatori, if operatori, romb.

Mavzuga oid savol va topshiriqlar

- 1. Tarmoqlanuvchi algoritm deb nimaga aytiladi?
- 2. Mantiqiy "teng emas" qanday belgi bilan ifodalanadi? (!=)
- 3. C++ tilida "<" belgi nimani anglatadi?
- 4. Blok sxemadagi romb belgisi nimani anglatadi?
- 5. Switch operatori qachon ishlatiladi?
- 6. *if* operatori qachon ishlatiladi?
- 7. Shartsiz o'tish operatori qanday ifodalanadi?
- 8. Tarmoqlanuvchi algoritm chiziqli algoritmdan nima bilan farqlanadi?